

УДК: 371.134:37.013.42:159.955.4

В.М. РАСКАЛІНОС

ХАРАКТЕРИСТИКА МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ РЕФЛЕКСИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ

***Резюме.** У статті запропоновано методологічне та теоретичне обґрунтування моделі формування рефлексивної компетентності майбутніх соціальних педагогів. Надано докладний опис і характеристика кожного з складових блоків моделі: цільового, теоретико-методологічного, змістовно-організаційного, результативного. Розглянуто взаємозв'язок між етапами підготовки та компонентом, який формується, запропоновано педагогічні умови формування рефлексивної компетентності.*

***Ключові слова:** модель, рефлексивна компетентність, соціальний педагог, компоненти підготовки.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Удосконалення системи підготовки фахівців у сучасних реаліях пов'язано з глобальною проблемою створення у вищому навчальному закладі умов для реальної суб'єктності та полісуб'єктності педагогічного процесу, які сприяють саморозвитку, самопросуванню студентів у досягненні рівня особистісного та професійного зростання, що може бути забезпечено рефлексивною компетентністю майбутніх соціальних педагогів. На основі аналізу практичної діяльності соціальних педагогів можна констатувати, що вони не завжди готові не тільки адекватно оцінювати власну професійну діяльність, але й відчувають труднощі в самостійному подоланні професійних проблем, їх переосмисленні, прийнятті управлінських рішень. Відповідно з цим у процесі професійної підготовки соціальних педагогів необхідно актуалізувати її рефлексивні аспекти.

Аналіз наукових досліджень, присвячених вивченню проблем професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів, свідчить про значний інтерес дослідників до потенціалу моделювання: структурно-функціональна модель підготовки соціальних педагогів до професійної діяльності з використанням електронних засобів навчання (Л. Боднар), модель організації волонтерської роботи в умовах вищого навчального закладу (З. Бондаренко), модель забезпечення особистісного розвитку майбутнього соціального педагога у вищому навчальному закладі (Р. Вайнола), модель професійних якостей соціального педагога (О. Гура), модель валеологічної підготовки майбутніх соціальних педагогів у вищих навчальних закладах (В. Коваль), модель підготовки соціального педагога до соціально-правової діяльності (І. Ковчина), модель формування конфліктологічної компетентності (І. Козич), модель професійної діяльності соціального педагога з громадськими дитячими та молодіжними організаціями (О. Лісовець), модель використання художньо-естетичної інформації у підготовці соціальних педагогів до професійного спілкування (Г. Локарева), модель стимулювання майбутніх соціальних педагогів до анімаційної діяльності (Т. Лесина), модель системи підготовки соціальних педагогів (В. Поліщук), модель риторичних умінь майбутніх соціальних педагогів (Г. Первушина), структурно-функціональна модель розвитку творчого потенціалу майбутніх соціальних педагогів у процесі соціально-педагогічної практики (Т. Равлюк), модель формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів (Т. Спіріна), модель безперервної практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів (З. Фалинська).

Визнаючи незаперечну важливість зазначених робіт, підкреслюємо, що можливості моделювання у формуванні компетентностей та їх використання не вичерпують його потенціалу як методичного ресурсу; крім того, описання особливостей здійснення

формування рефлексивної компетентності у процесі професійної підготовки соціальних педагогів фрагментарні та потребують додаткових досліджень.

Метою статті є обґрунтування моделі формування рефлексивної компетентності у процесі професійної підготовки як можливості осмислення процесу досягнення її позитивної динаміки у майбутніх соціальних педагогів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Зазначимо, що, створюючи модель, ми враховували необхідність забезпечення її результативності успішністю функціонування окремих елементів, а також той факт, що ефективність умов реалізації та управління процесом формування рефлексивної компетентності обумовлює моделювання. Саме цей метод, поряд з системним аналізом і синтезом, є методом вивчення та перетворення системи, який забезпечує її наочний опис. Враховуючи вищесказане зазначаємо, що використання моделювання дозволить визначити пріоритетні напрямки формування рефлексивної компетентності майбутніх соціальних педагогів, забезпечить системність і цілісність цього процесу у вищому навчальному закладі, а також зорієнтує процес професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів на формування рефлексивної компетентності. У зв'язку з чим, в якості основних труднощів моделювання, визначаємо необхідність прогнозування наступності всіх етапів формування моделі: від соціального замовлення, яке обумовлює мету підготовки соціальних педагогів, через зміст і організацію підготовки студентів, до контролю та результату підготовки.

Отже, може бути спроектована модель формування рефлексивної компетентності майбутніх соціальних педагогів, яка представляє собою сукупність взаємопов'язаних структурних і функціональних компонентів, що підпорядковані єдиній меті.

У розробці моделі системи формування рефлексивної компетентності майбутнього соціального педагога як базис ми використовували „уявну або матеріально реалізовану систему, яка, відображаючи або відтворюючи об'єкт дослідження, здатна заміщати його так, щоб його вивчення давало можливість отримати нову інформацію про цей об'єкт” [1, 2]. Відзначаємо, що саме модель дає можливість відобразити компетентнісний підхід як цілісне явище – від постановки мети до отримання результату.

При побудові моделі формування рефлексивної компетентності соціального педагога ми зважили на те, що:

– рефлексія є професійно значущою якістю особистості соціального педагога, яка лежить в основі його соціально-перцептивних та комунікативних здібностей і визначає рівень професійної самосвідомості та компетентності фахівця;

– рефлексивні вміння формуються через активізацію процесів особистісної та професійної самосвідомості та самовизначення, психологічної апеляції до особистості майбутнього соціального педагога. В основі формування рефлексивних умінь майбутнього соціального педагога лежить аналіз і осмислення власного практичного досвіду.

Модель процесу формування рефлексивної компетентності соціального педагога ми розглядали як описову характеристику, що охоплює вимоги до результатів їхньої навчальної діяльності, а також основні підходи, принципи, етапи та умови формування рефлексивної компетентності в процесі професійної підготовки. Метою створення педагогічної моделі формування майбутніх соціальних педагогів стає максимальне наближення цієї якості особистості до її високого рівня сформованості.

Аналізуючи завдання нашого дослідження, ми приходимо до висновку, що процедура створення моделі формування рефлексивної компетентності у майбутніх соціальних педагогів передбачає:

- 1) постановку цілей, підбір методів і умов для їх досягнення;
- 2) обумовлені цим зміни в організації педагогічного процесу;
- 3) інтеграцію спеціалізованих знань;
- 4) створення рефлексивного середовища у ВНЗ;

5) впровадження наскрізного пакету діагностичного інструментарію з вивчення рівня сформованості рефлексивної компетентності.

Модель формування рефлексивної компетентності майбутніх соціальних педагогів має чотири блоки: цільовий, теоретико-методологічний, організаційно-діяльнісний та результативний блоки.

Цільовий блок акцентує необхідність відповідності процесу професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів актуальному соціальному замовленню суспільства, яке потребує компетентного соціального педагога, чия особистість формується та розвивається на позиціях самопізнання, саморозвитку та самореалізації. Мета, обумовлена соціальним замовленням, передбачає формування рефлексивної компетентності майбутніх соціальних педагогів.

Теоретико-методологічний блок моделі включає в себе методологічну базу дослідження, яка відображає парадигму, підходи та принципи підготовки майбутніх соціальних педагогів.

Гуманістична особистісно-зорієнтована парадигма освіти постає як методологічне підґрунтя організації процесу формування рефлексивної компетентності майбутніх соціальних педагогів. У своєму дослідженні ми виходимо з того, що процес формування рефлексивної компетентності у ході професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів буде ґрунтуватися на таких підходах: системний, інтегративний, особистісно-орієнтований, компетентнісний, контекстний.

Виділені підходи відображаються у принципах, що визначають практику підготовки соціальних педагогів як представників конкретного професійного співтовариства та робітників, умовою ефективного виконання соціально-педагогічної діяльності та формування рефлексивної компетентності. Серед таких принципів вказуємо принципи гуманізації, диференціації та індивідуалізації, практичної спрямованості, рефлексивності, рефлексивної позиції, рефлексивної спрямованості, рефлексивного відображення діяльності, рефлексивної обумовленості, рефлексивного взаємодії. Виявлені принципи формування рефлексивної компетентності майбутніх соціальних педагогів пов'язані між собою. Вони мають властивості взаємозалежності та утворюють певну єдність, цілісність.

У наступному блоці моделі – змістово-організаційному – безпосередньо представлена модель методичної системи формування компетентності, де етапи формування, компоненти компетентності та зміст підготовки тісно взаємопов'язані один з одним. Реалізація цього блоку пов'язана з розробкою та обґрунтуванням педагогічних умов, пошуком найбільш раціональних та ефективних серед безлічі існуючих. У дослідженні виділено найбільш необхідні педагогічні умови, що сприятимуть формуванню рефлексивної компетентності майбутніх соціальних педагогів.

Серед таких умов виділяємо: наповнення навчальних курсів інформацією, спрямованої на формування потреб у рефлексивній діяльності, реалізацію міждисциплінарних зв'язків з метою формування цілісної структури наукових знань про рефлексивну компетентність, включення в рефлексивну діяльність на основі отриманих та засвоєних знань в процесі навчання та квазіпрофесійної діяльності, включення в активний рефлексивний діалог та створення рефлексивного середовища у вищому навчальному закладі.

Реалізація зазначених умов у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів сприяє формуванню їх рефлексивної компетентності, а тому кожне з них співвідноситься з відповідними складовими змістово-організаційного блоку та в сукупності спрямовано на досягнення інтегрованого результату – сформованості рефлексивної компетентності майбутніх соціальних педагогів.

Зауважимо, що розвиток рефлексивної компетентності характеризується динамічністю, яка реалізується послідовно. Зазначена властивість процесу формування рефлексивної компетентності майбутніх соціальних педагогів є дещо умовною, виділеної відповідно з

якісними змінами в рівні підготовленості майбутніх соціальних педагогів: їх знаннями та уявленнями, їх використанням в практичній діяльності. Кожен з етапів формування рефлексивної компетентності визначає провідні форми організації діяльності студентів: навчальну діяльність академічного типу, квазіпрофесійну діяльність, рефлексивну діяльність. Така послідовність змін характеристик діяльності складає основний зміст формування рефлексивної компетентності майбутніх соціальних педагогів. Особливою характеристикою кожного з етапів формування є їх позитивний вплив на мотиваційно-ціннісну сферу особистості майбутнього фахівця. Кожен попередній компонент рефлексивної компетентності, що формується на відповідному етапі, є своєрідною основою для наступного. Окреслена система взаємозв'язків між компонентами обумовлює цілісний характер сформованості та забезпечує доцільний перехід на наступний рівень її сформованості.

Результативно-оцінний блок характеризує специфіку оцінювання системи формування рефлексивної компетентності майбутніх соціальних педагогів, передбачаючи на кожному з етапів вхідний, поточний та підсумковий моніторинг процесу. Для здійснення зворотного зв'язку та перевірки ефективності реалізації педагогічної системи формування необхідна діагностична програма сформованості рефлексивної компетентності майбутнього соціального педагога як метакомпетентності.

Використання моніторингу в процесі формування рефлексивної компетентності майбутніх соціальних педагогів забезпечить інформацією про рівень її сформованості та дозволить надати своєчасну допомогу в її корекції у відповідності зі здібностями та потребами особистості.

Контроль, аналіз, оцінювання та самооцінювання результатів сформованості рефлексивної компетентності майбутніх соціальних педагогів здійснюється за допомогою таких методів як: бесіда, кейс-ситуації, захист практичних робіт та захист проєктів, виконання індивідуальних науково-дослідницьких завдань, спостереження за здійсненням професійної діяльності, ведення щоденників власних досягнень, самоаналіз і т.д. Очікуваним результатом реалізації моделі формування рефлексивної компетентності майбутніх соціальних педагогів є позитивна динаміка рівня її сформованості в результаті об'єднання всіх компонентів змістово-організаційного блоку. Таким чином, обґрунтована модель взаємозв'язку етапів і складових системи формування рефлексивної компетентності проєктує цей процес.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок із напрямку. Таким чином, можна зробити висновок, що формування рефлексивної компетентності майбутніх соціальних педагогів – це процес, який є свідомо організованим та керованим. Модель цього процесу має практико-орієнтований характер, відображає систему взаємопов'язаних складових (мета, підходи, принципи, змістове наповнення, механізм реалізації, педагогічні умови, результат) і служить основою для цілеспрямованого формування досліджуваного феномена.

Перспективу подальших розвідок із даного напрямку вбачаємо в експериментальній перевірці моделі формування рефлексивної компетентності майбутніх соціальних педагогів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Давыдов В.П. Теоретические и методические основы моделирования профессиональной подготовки специалистов / В.П. Давыдов, О.Х. Рахимов // Инновации в образовании. – 2002. – №2. – С.62-83.
2. Штофф В.А. Проблема методики научного познания / Виктор Александрович Штофф. – М.: Высшая школа, 1979. – 169с.

В.Н. РАСКАЛИНОС. ХАРАКТЕРИСТИКА МОДЕЛИ ФОРМИРОВАНИЯ РЕФЛЕКСИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ СОЦИАЛЬНЫХ ПЕДАГОГОВ

Резюме. В статье предложено методологическое и теоретическое обоснование модели формирования рефлексивной компетентности будущих социальных педагогов. Дается подробное описание и характеристика каждого из составляющих блоков модели: целевого, теоретико-методологического, содержательно-организационного, результативного. Целевой блок охватывает цель, сформулированную на основе социального заказа. В теоретико-методологическом блоке описывается парадигма, подходы и принципы формирования компетентности. В организационно-деятельностном блоке рассматриваются педагогические условия, влияющие на формирование рефлексивной компетентности и обеспечивающие развитие, как отдельных компонентов, так и ее в целом. Результативный блок посвящен особенностям определения результативности процесса.

Ключевые слова: модель, рефлексивная компетентность, социальный педагог, компоненты компетентности.

V.N. RASKALINOS. CHARACTERISTICS MODEL FOR THE FORMATION OF REFLECTIVE COMPETENCE OF FUTURE SOCIAL TEACHERS

The summary. The article proposes the methodological and the theoretical basis for the model of formation of reflective competence of future social teachers and provides the detailed description and characterization of each of the components of the model blocks: target, theoretical and methodological, organizational-active, effective. Target unit covers the target setting on the basis of the social order. The theoretical and methodological unit describe the paradigm, approaches and principles of formation of competence. The organizational-active unit discusses the pedagogical conditions that influence the formation of reflective competence and ensure the development of both individual components and its overall. Effective unit is devoted to the characteristics determining the effectiveness of the process.

Key words: model, reflective competence, social teacher, the components of competency.

Одержано редакцією 06.12.2013 р.